

Stoa Düşüncesinde Doğal Hukuk ile Kozmopolis Kavramları ve Yansımaları^(*)

Concepts of Natural Law and Cosmopolis in Stoic Thought and Their Reflections

Alper IŞIK^(**)

Öz:

Helenistik dönemde ortaya çıkan önemli düşünce okullarından biri olan ve Zenon tarafından kurulduğu kabul edilen Stoacılık Antik Yunan dünyasında etkili olmuş önemli düşünce okullarından biridir. Stoa düşüncesinin ilk dönemlerine ilişkin yazılı kaynaklar sınırlıdır. Ancak bu döneme ilişkin olarak Zenon'un öğretileri kabul görmektedir. Sonrasında ortaya çıkan orta dönem Stoa düşüncesi ise yönünü pratik felsefeye çevirmiştir. Stoacı düşüncenin özünde insanların akıllarını kullanarak doğa yasalarını keşfetmesi ve bu yasalara uygun olarak yaşamaları yatmaktadır. Dolayısıyla bu yetiye sahip olan insanlar bir dünya devletinin yurttaşları olabileceklerdir. Bu dünya devletinde ise akılla erişilen doğal yasalar hakim olacaktır. Stoacı düşüncenin buradan yola çıkarak ortaya attığı kozmopolis düşüncesi ve doğal hukuk anlayışı Roma İmparatorluğunda sıklıkla kabul görmüştür. Temel olarak siyasi düşünceye mesafeli duran Stoacılık, özellikle Roma dönemine denk düşen ve geç dönem Stoacılık olarak adlandırılan dönemde siyasi açıdan önem kazanan bir düşünce okulu olmuştur. Bunun en temel sebebi Stoacılığın içinde yer alan kozmopolis düşüncesiyle Roma İmparatorluğu'nun bir dünya devleti olma iddiasının örtüşmesidir. Özellikle düşünsel anlamda Cicero ve Seneca bu düşüncenin Roma'da tanınmasını ve yayılmasını sağlamıştır. Bir Roma İmparatoru olan Marcus Aurelius da Stoacı düşüncenin önemli bir temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Roma sonrasında Hıristiyanlığın etkisi artmış ve bu durum Stoacı düşüncüyü de başka şekillerde var olmaya itmiştir. Tarihsel sürecin farklı dönemlerinde doğal hukuk ve kozmopolis düşünceleriyle etkisini sürdüren Stoa düşüncesinin günümüzde de etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Anahtar Kelimeler:

Stoacılık, Kozmopolis, İnsan Hakları, Doğal Hukuk, Roma İmparatorluğu.

(*) Araştırma Makalesi / *Research Article*
Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih: 27.01.2025
Yayınlanmasının Kabul Edildiği Tarih: 14.02.2025
DOI: <https://doi.org/10.58733/imhfd.1627119>

Bu makaleye atf için: IŞIK, Alper, "Stoa Düşüncesinde Doğal Hukuk ile Kozmopolis Kavramları ve Yansımaları", *İMHFD*, C. 10, S. 1, 2025, s. 151-170

(**) *Dr. Öğr. Üyesi*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul - Türkiye
E-posta: alper.isik@medeniyet.edu.tr
Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-3784-8297>

Abstract:

Stoicism is one of the important schools of thought that emerged during the Hellenistic period and is believed to have been founded by Zeno. It has significantly influenced the Ancient Greek world. Although written sources from the early periods of Stoic thought are limited, Zeno's teachings are widely accepted as foundational. The later middle period of Stoicism shifted towards practical philosophy. The essence of Stoic thought is that individuals should use their reason to discover the laws of nature and live in accordance with these laws. As a result, those who develop this ability become citizens of a cosmopolitan world state, where natural laws, understood through reason, prevail. The concepts of cosmopolis and natural law proposed by Stoicism were frequently embraced by the Roman Empire. While Stoicism originally maintained a distance from political thought, it gained political importance during late Stoicism, which coincided with the Roman period. This shift was largely due to the alignment between Stoicism's idea of a cosmopolitan society and the Roman Empire's claim to be a world state. Notable thinkers such as Cicero and Seneca played a significant role in popularizing these ideas in Rome. Marcus Aurelius, a Roman Emperor, is also regarded as an important representative of Stoic thought. Following the rise of Christianity, Stoicism's influence diminished but transformed into different forms. It is fair to say that Stoic thought, which has continued to impact various historical periods through concepts like natural law and cosmopolitanism, remains relevant today.

Keywords:

Stoicism, Cosmopolis, Human Rights, Natural Law, Roman Empire.

GİRİŞ

Stoacılık Antik Yunan dünyasının önemli düşünce okullarından biri olarak kabul edilmektedir. Ortaya çıktığı tarihsel dönem, Antik Yunan sitelerinin çöküşü dönemine denk gelir. Ancak Stoacılık sadece doğduğu tarihsel dönemle sınırlı kalmamış bir düşünce ekolüdür. Kendi içinde dönemlere ayrılan Stoacılık, her dönemde daha farklı bir niteliğe sahip olmuştur. Özellikle Antik Yunan'ın sonrasına rastlayan orta ve geç dönem Stoa düşüncesi ağırlıklı olarak Roma İmparatorluğu'nun etkisini taşımaktadır. Roma İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden silinmesiyle birlikte Stoacı düşünce kendisi Hıristiyanlık düşüncesi içinde de var etmeyi başarmıştır. Sonraki tarihsel süreçte ise özellikle düşünürler Stoacı düşüncesinin kozmopolis düşüncesinden esinlenerek yeni küresel devlet tasarımları ortaya koymuştur. Kuşkusuz ütöpik bir nitelik taşıyan bu tasarımlar uygulama imkanı bulamamıştır. Ancak Stoacı düşüncesinin temel tezleri olan insanların dünya devletinin yurttaşları olduğu ve haklar bakımından eşit oldukları düşüncesi özellikle insan hakları düşüncesinin belirmesi açısından önem taşımıştır. Böylelikle insan hakları, doğal hukuk temelli olarak ve devletten bağımsız ve hatta onu aşan bir öneme sahip olmuştur. Makalede ilk olarak Stoa düşüncesinin ortaya çıkışı ve dönemleri ele alınacak, ardından Stoa düşüncesinde devletin nasıl ele alındığı üzerinde durulacaktır. Son olarak da Stoacılığın günümüze uzanan boyutuna değinilecektir.

I. STOACILIK

A. Stoa Düşüncesinin Ortaya Çıkışı ve Dönemleri

Stoacılık, M.Ö. 5. Yüzyıldan sonra Antik Yunan sitelerinin çöküşüyle birlikte ortaya çıkan Makedon hakimiyetinin sonuçlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu dönem Helenistik dönem olarak adlandırılmaktadır. Helenistik dönemde ortaya çıkan felsefe okulları, Antik Yunan sitelerinin çöküşü sonrası dönemde insanlar arasındaki huzuru ve barışı sağlamaya odaklanmışlardır. Epikürcülükle birlikte Stoacılık bu okullardan en önemlileri olarak ele alınmaktadır¹. Epikürcülük, site sonrası dönemde mutluluğu kişinin iç dünyasında bulması gerektiğini ifade ederken, Stoacılık, iç dünyayla birlikte evrensel yasayla yönetilen kozmopolis yurttaşlığına vurgu yapmaktadır².

Antik Yunan'da ortaya çıkan bu düşünce ekolleri Aristoteles'in ölümünün sonrasına rastlamış ve birkaç yıl içinde Atina'nın baskın felsefe ekolleri olmuştur³. Stoacılığın kurucusu Zenon, Kıbrıs'ta, arasına Fenikelileri de kabul eden bir Yunan kenti olan Kition'da doğmuştur⁴. Zenon'un verdiği derslerde siyaset felsefesi, site ve yurttaşlık ödevleri gibi toplumsal görevler hiç yer almamaktadır. Bu derslerin devamında hiyerarşinin yerini eşitlik, uzmanların bilgisinin yerini ise herkesin kendi çabasıyla gerçeği keşfedebileceği ve iyi bir yaşam sürebileceği düşüncesi almıştır⁵. Ancak ilk dönem Stoacılarının genelinde olduğu gibi Zenon'un da günümüze ulaşan eseri olmamıştır. Zenon'un öğretilerine ilişkin en temel kaynaklardan biri Laertios'un eseridir. Stoa ismi, Zenon'un bir aşağı bir yukarı yürüyerek ders verdiği ve Polygnotos'un resimlerinin olduğu boyalı sütunlu salondan gelmektedir. Öncesinde Stoacılar, Zenoncular olarak da anılmıştır⁶. Stoacı düşüncenin oluşumunda Kinikler ve Sokrates'in önemli bir etkisi vardır. Zenon başlarda Kiniklerin görüşlerini benimser gibi görünse de eklektik bir anlayışa sahiptir⁷. Ayrıca Sokrates, Stoacı düşüncede bir nevi baş

¹ AKAD, Mehmet/DİNÇKOL, Bihterin/BULUT, Nihat, **Genel Kamu Hukuku**, 19. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2023, s. 31.

² UYGUN, Oktay, **Devlet Teorisi**, 1. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2014, s. 135.

³ WATSON, Peter, **Fikirler Tarihi: Ateşten Freud'a**, Çev: Kemal ATAKAY, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 215.

⁴ LAERTİOS, Diogenes, **Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri**, Çev: Candan ŞENTUNA, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 302.

⁵ WATSON, s. 215.

⁶ LAERTİOS, s. 304.

⁷ RUSSELL, Bertrand, **Batı Felsefesi Tarihi 3**, Çev. Muammer SENCER, Say Yayınları, İstanbul, 2004, s. 404.

aziz olarak kabul edilmektedir. Özellikle Sokrates'in yargılanma sürecindeki tutumu, Atina'dan kaçmayı reddetmesi ve ölümü kabullenmesiyle birlikte adalet dışı işler yapmanın mağdur ettiği kişiden çok kişinin kendisine zarar vereceğini ifade etmesi Stoacı düşünceyle tamamen bir uyum içindedir⁸.

Stoa düşüncesi, ilk dönem Stoa, orta dönem Stoa ve geç dönem Stoa (Roma Stoası) olarak üç ayrı dönemde ele alınmaktadır. İlk dönem Stoa, okulun kurucusu Zenon'un, Kleantes ve Khryssippos'un etkili olduğu dönemdir ve M.Ö. 300-130 yılları arasını kapsar. Kleantes Zenon'dan sonraki dönemde Stoa okulunun başına geçmiştir. Onun ardından görevi devralan Khryssippos, Stoa öğretilerini yeniden ortaya koyup sistemleştirdiği için okulun ikinci kurucusu olarak kabul edilmektedir⁹. Orta Stoa dönemi ise M.Ö. 130-50 yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönemde Panaitios ve Poseidonios öne çıkan düşünürlerdir. Orta dönem Stoacılık ilk dönemden bazı farklarla ayrılmaktadır. Bunlardan ilki pratik felsefe ya da ahlak felsefesine ilk döneme göre daha fazla önem verilmesidir. Bunun sonucunda Stoa öğretisinin dini karakteri de yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. Ayrıca bu dönemde Platoncu ya da Aristocu ekoller tarafından yöneltelen eleştirilerin bir sonucu olarak daha eklektik bir felsefi okul ortaya çıkmıştır¹⁰. Son olarak da bu döneme kadar Yunan etkisi taşıyan Stoa okulu bu dönem sonrasında Roma üzerinde etkisini kurmaya başlamış ve bir anlamda Roma dünyasının resmi felsefesi haline gelmiştir¹¹. Roma Stoası olarak da adlandırılan geç Stoa dönemi ise M.Ö. 50- M.S. 300 yıllarına denk düşmektedir. Bu dönemde ünlü Roma düşünürleri Cicero, Seneca, Epiktetos ve Marcus Aurelius öne çıkan düşünürlerdir¹². Cicero bir Stoacı olmamakla birlikte Stoa felsefesi hakkında bilgiler veren eserler kaleme almıştır. Bu kitaplar arasında “*İyiler ve Kötülerin Sınırları Üzerine (De Finibus Bonorum et Malorum)*”, “*Tanruların Doğası Üzerine (De Natura Deorum)*” ve “*Academica*” eserleri Stoacılıkla birlikte Helenistik dönemin diğer felsefe okullarına da yer vermektedir¹³. Bunların dışında özellikle Stoa felsefesine odaklanan “*Stoacıların Paradoksları (Paradoxa Stoicorum)*”, “*Kader Üzerine (De Fato)*” ve “*Ödevler Üzerine (De Offi-*

⁸ RUSSELL, s. 404.

⁹ ARSLAN, Ahmet, **İlkçağ Felsefe Tarihi 4: Helenistik Dönem Felsefesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 165.

¹⁰ ARSLAN, s. 166.

¹¹ ARSLAN, s. 166.

¹² ÇELİKKOL, Suat, “Stoa Felsefesinin Temel Görüşleri Üzerine Bir İnceleme”, **Bilimname**, S. 37, 2019, s. 1225-1245, s. 1227.

¹³ ARSLAN, s. 173.

ciis)” eserleri de önemlidir¹⁴. Cicero’nun “*Devlet Üzerine (De Republica)*”¹⁵ ve “*Yasalar Üzerine (De Legibus)*”¹⁶ adlı eserleri ise Stoacıların doğa yasası ve adalet gibi konularla birlikte genel olarak Stoacıların siyaset felsefesini anlamak için önemli kaynaklardır¹⁷. Bunlara ek olarak Seneca’nın inceleme ve mektupları, Epiktetos ve Marcus Aurelius’un kendi düşüncelerine yer verdikleri eserleri Roma Stoası dönemi için önemli kaynaklardır. Ayrıca Stoa düşüncesinde değinilmesi gereken önemli bir isim Roma İmparatoru Marcus Aurelius’tur. Aurelius hem bir filozof hem de bir imparator olarak bilinmektedir. Felsefesinde dinginliğe duyulan özlem ve topluma hizmet etme görevi arasındaki gerilim önemli bir yer tutar. Ayrıca eserlerinde yer alan bir diğer önemli tema ise ölüm ve insanın ölüm karşısındaki çaresizliğidir. Bu yüzden “*Kendime Düşünceler*” adlı eseri kendini teselli etme ve vicdana odaklanmakla birlikte diğer okuyuculara değil kendine yönelik bir günlük şeklinde kaleme alınmıştır¹⁸.

Stoacılığın son dönemi olarak isimlendirilen bu dönem tümüyle Roma’nın imparatorluk dönemine denk düşmektedir¹⁹. Ayrıca Stoa düşüncesine dair günümüze ulaşan yazılı kaynakların büyük bir çoğunluğu bu döneme ait olduğu için Stoa düşüncesine dair en çok bilgi sahibi olunan dönem bu dönemdir. Bu dönemde Stoacılıkta dini ilginin yüksek olduğu görülmektedir. Çünkü bu dönemde Stoacılık hem bir ahlak felsefesi hem de yaşam sanatına ilişkin kural ve öneriler içeren bir kılavuz olarak görülmekteyken bir yandan da bir felsefi din olarak görülmektedir²⁰. Stoacılığın genelde ahlaki yönünün bilinmesinin önemli bir sebebi de günümüze erişen eserlerinin, özellikle Epiktetos ve Marcus Aurelius’un eserlerinin, bu konulara yoğunlaşmış olmasıdır²¹.

B. Genel Hatlarıyla Stoa Düşüncesi

Stoacılar, Antik Yunan sitelerinin ardından ortaya çıkan imparatorluk düşüncesiyle birlikte yaşanan dönüşümün bir sonucudur. Bu dönemde Yunanlıların sahip olduğu üstünlük, özgürlük ve eşitlik düşüncesi yerini artık tüm insan-

¹⁴ ARSLAN, s. 173.

¹⁵ CİCERO, *Devlet Üzerine*, Çev. Cengiz C. ÇEVİK, İthaki Yayınları, İstanbul, 2014.

¹⁶ CİCERO, *Yasalar Üzerine*, Çev. Cengiz C. ÇEVİK, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.

¹⁷ ARSLAN, s. 174.

¹⁸ COLISH, Marcia L., *The Stoic Tradition From Antiquity to the Early Middle Ages*, E. J. Brill, Leiden, 1990, s. 21.

¹⁹ ARSLAN, s. 166.

²⁰ ARSLAN, s. 167.

²¹ ARSLAN, s. 172.

ların bu ilkelerden yararlanabilecekleri düşüncesine bırakmıştır. Stoacılar bu düşünce geçişini sağlamada önemli bir fonksiyona sahiptir²². Sonrasında bu düşünce Roma ve Hıristiyanlık düşüncesini de fazlaca etkilemiştir²³. Stoacılar açısından felsefe temelde üç alana ayrılır. Zenon'un yapmış olduğu ayrıma göre bu alanlar; fizik, ahlak ve mantıktır. Diğer Stoacı düşünürler de bu ayrımı takip etmişlerdir²⁴. Bu ayrımı bir metaforla anlatmak gerekirse; mantık, kemik ve sinirlere; ahlak vücudun etli kısımlarına; fizik de ruha benzemektedir. Üstelik hiçbir parça ötekenden ayrı değerlendirilmez, hepsi iç içe olarak görülür. Bu anlayış felsefe öğreniminde de geçerlidir²⁵.

Zenon, "İnsan Doğası Üzerine" adlı eserinde insanın amacını doğaya uygun yaşamak olarak belirlemiştir ve bu amaç aynı zamanda erdemli yaşamak anlamına gelir²⁶. Stoacılar için felsefenin buradaki fonksiyonu, insanı mutluluğa götüren yolu ifade etmesidir. Bunun koşulu ise bilgidir. Zenon'a göre de felsefe, hayatın nihai amacı için hakikati ve fazileti bilme sanatı olarak tanımlanmaktadır²⁷. Temeline doğaya uygun bir şekilde yaşamayı koyan Stoacı düşünce doğaya uygun yaşamak için önce doğanın tanınması gerektiğini kabul etmektedir. Doğanın tanınması için de kişinin iyi bir muhakeme gücüne sahip olması gerekir²⁸. Aslında burada vurgulanmak istenen insanın düşünce gücüyle doğayı tanıyabileceğidir. Stoacılar açısından bu doğada her şey sonsuza kadar aynı döngüye dahildir ve sebep ile sonuç kusursuz bir şekilde birbirini takip eder. Bu döngüde her şey kader ve ilahi takdir olan doğanın evrensel yasalarına göre gerçekleşmektedir²⁹.

Evrensel yasaları keşfetmek için Stoacıların Dünya tasavvuruna değinmek gerekmektedir. Stoacılar için Dünya iki ilkedен oluşmaktadır. Bunlardan ilki edilgin bir ilke olan maddedir. Diğeri ise etkin bir ilke olan Logos'tur. Logos, maddeyi etkileyen akıl olarak tanımlanır, bir başka deyişle Tanrıdır³⁰. Logos, Stoacı felsefe açısından evreni yöneten en önemli güçtür ve evren ile logos öz-

²² AKAD/DİNÇKOL/BULUT, s. 34.

²³ UYGUN, s. 135.

²⁴ LAERTİOS, s. 316.

²⁵ LAERTİOS, s. 316.

²⁶ LAERTİOS, s. 332.

²⁷ ÇELİKKOL, s. 1228.

²⁸ ÇELİKKOL, s. 1229.

²⁹ FOLSCHIED, Dominique, **Les Grandes Philosophies**, Presses Universitaires de France, Paris, 2011, s. 31.

³⁰ BRUN, Jean, **Stoa Felsefesi**, Çev: Medar ATICI, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 53.

deştir. Bu yüzden evren, doğası gereği akla dayanmalı, bir başka deyişle makul olmalıdır. Logos, evreni rasyonel doğa yasalarına göre düzenlemektedir³¹. Stoacıların insanı, diğer varlıklardan farklı olarak evrensel ruh adını verdikleri Logos'un bir parçacığı olarak görmektedirler. Bu durum insanın doğayla mükemmel bir uyum içinde yaşamakla yükümlü kılmaktadır³². Doğayla uyum içinde olmak Stoacı düşünceye göre mutluluğu yaratan şeydir çünkü aklın yönetimi ile doğaya uygunluk yaşam birliğini sağlar. Bunun sonucunda da insan, doğayı tamamlamaktadır³³. Stoacılar doğaya uygun yaşamayı bir metaforla anlatırlar. Buna göre insan bir arabaya bağlanmış bir köpektir; eğer akıllıysa onunla birlikte koşar³⁴. Burada birlikte koşulması gereken şey doğayı ifade eder ve bunu yapan insan akıllı insandır³⁵.

Stoa düşüncesi dünyanın rasyonel bir düzene sahip olduğunu ve insanın da doğası gereği rasyonel bir varlık olduğunu savunmaktadır. Bunun anlamı, yasanın insan aklına ölümsüz harflerle kazınmış olduğudur³⁶. Zenon insanın kötülük de dahil birçok şeyi uyumun bir parçası olarak görmesi gerektiğini ve akıl veya doğaya göre yönetilen bir hayata kendisini adanması gerektiğini, evrensel aklın bir gereği olarak görmektedir³⁷.

II. STOACILARIN DEVLET DÜŞÜNCESİ

A. Devletin Kökeni

Stoacı düşünce temel odağını bireyin niyetlerine ve onun ahlaki boyutuna çevirmiş bir düşünce hareketidir. Kuşkusuz böyle bir düşünce odağının, devlete özel bir ilgi göstermesi beklenmemelidir. Ancak Stoacılar bu beklentinin aksine siyaset felsefesi ve devlet düşüncesine ilişkin düşünceler geliştirmişlerdir³⁸. Antik Yunan sitelerinin bağımsızlıklarını kaybederek Makedon hakimiyetine girmeleri ve bu dönemin arkasından gelen Roma dönemi küçük devletlerin tarih sahnesinden inmesine sebep olmuştur. Bu dönemlerde merkezi devlet otoritelerinin güçlenmesiyle birlikte Doğu ile Batı arasında ortak bir kültür de yaratıl-

³¹ COLISH, s. 31.

³² FOLSCHIED, s. 31.

³³ FOLSCHIED, s. 31.

³⁴ RUSSELL, s. 406.

³⁵ BERLIN, Isaiah, *Liberty*, Ed. Henry HARDY, Oxford University Press, Oxford, 2002, s. 308.

³⁶ BERLIN, 307.

³⁷ BERLIN, 307.

³⁸ ARSLAN, s. 413-14.

mıştır³⁹. Bunun bir sonucu olarak Stoacı düşüncenin odağı bağımsız devletlerden dünya devletine; site yurttaşlığından evrensel bir dünya yurttaşlığına yönelmiştir⁴⁰. Ancak yalnızca bu etkenler Stoacı düşüncenin devlet teorisine değinmesinde yeterli etkenler değildir. Stoacıların doğa felsefesi de bu tür bir gelişmeyi mümkün kılmaktadır. Çünkü Stoacılar ortak doğa kavramından yola çıkarak bütün insanların bu ortak doğadan pay aldıklarını kabul etmektedir⁴¹. Bu ortaklıkla erişilen ve tüm evreni idare eden Ateş, Logos ya da Tanrı olarak ortaya konulan ortak akıl, bütün insanlar arasındaki dil, din, ırk, cinsiyet gibi ayrımları aşmakta ve tüm insanların uyacağı ortak yasaları ortaya çıkartmaktadır⁴².

Stoacılar göre birbirinden farklı olan yasalar ve anayasal düzenlemeler devletlerin değil, insanlık ailesinin hükümran olduğu bir dünya devleti tarafından idare edilmelidir. Ortak bir yasanın egemen olduğu bu devlete tanrılar da dahil edilebilir⁴³. Diğer yandan Cicero ise devletin bir halk unsuru olduğunu belirtir ve halkın tanımını yaparken adalete uygun ve ortak çıkar için bir araya gelmenin önemini vurgular ve herhangi bir biçimde bir araya gelmiş olmanın halkı ortaya çıkarmayacağını ifade eder⁴⁴. Stoacılar ayrıca Epikürcülerin aksine adaletin fayda temelli ele alınmasına karşı çıkarlar. Onlar için adaletin kaynağı doğadır. Aksinin kabulü halinde toplumun dayandığı erdemler de varlığını sürdüremez. Buradan yola çıkan Stoacılar, toplumun veya devletin kökenine evrensel yasayı; evrensel yasanın kökenine de evrensel adaleti; evrensel adaletin kökenine de doğayı ve doğada içkin olan evrensel akli yerleştirmişlerdir⁴⁵. Devletin kökenini bu şekilde açıkladıktan sonra Stoacıların ideal yönetim biçimine ilişkin görüşlerini ele almak yerinde olacaktır.

B. İdeal Yönetim Biçimi

Stoacılar bir düşünce okulu olsa da tarihsel süreçte uzun bir zamana yayılmıştır. Bu yüzden ideal devlet arayışları tarihsel dönemlere göre farklılık göstermektedir. Örneğin erken Stoa dönemi olarak adlandırılan dönemde Stoacılar, ideal yönetim biçimi olarak tüm iyi insanların bir araya geldiği ve “siyasi olmayan” bir cumhuriyeti idealize etmişlerdir. Zenon ve Kleanthes gibi düşünürlerde

³⁹ ARSLAN, s. 414.

⁴⁰ ARSLAN, s. 414.

⁴¹ ARSLAN, s. 414.

⁴² ARSLAN, s. 414.

⁴³ ARSLAN, s. 416.

⁴⁴ CİCERO, *Devlet Üzerine*, s. 137.

⁴⁵ ARSLAN, s. 415.

somutlaşan bu ideal, cumhuriyetin evrensel ve sevgiye dayalı bir birlik olduğunu vurgulamaktadır⁴⁶.

İlk dönem Stoacılar göre yalnızca bilgi olanlar barış ve uyum içinde yaşayabilirler. Yaşanılan şehrin bir önemi yoktur çünkü bilgeler tutku taşımadıkları için herhangi bir topluluğa özel bir bağlılık duymazlar. Erken Stoacılar göre ideal şehirde tanrıların, tapınakların, heykellerin, mahkemelerin, orduların ve paranın yeri yoktur. Çünkü bilgeler akıl ışığında yaşayan insanlar olduğu için bu kurumların var olması için yapılan çatışmalarla birlikte kurumlar da ortadan kalkar⁴⁷. Bunun bir diğer sebebi de Stoacıların dünya devleti fikrini benimsemiş olmalarıdır. Çünkü bir bölgeyi dış güçlere karşı savunmak, dünya devletinin olduğu bir düzende gerekli değildir. İnsanlar farklı bölgelerde yaşasalar da başka bölgelerde yaşayanlarla rakip olmayacaklar, diğerlerini paylaşılan bir bütünün parçaları olarak görecektirler⁴⁸. Ancak burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta, Stoacıların tek bir dünya devleti kurma düşüncesinde olup olmadıklarının net olmadığıdır. Zenon'un önerdiği ideal bir site vardır ama bu sitenin kurumsal yapısı belirgin değildir. Ayrıca Stoacılar için önemli olan devlet değil kişinin ahlaki ve sosyal dünyadaki yeridir⁴⁹. Dolayısıyla bu düşünce yerel politik organizasyonlarla da uyum içindedir.

Orta Stoa döneminde ise özellikle Panaitios'un etkisinin bir sonucu olarak Stoacı düşüncenin pratik boyutu ağırlık kazanmış ve Roma etkisiyle birlikte karma yönetimin en iyi yönetim şekli olduğu savunulmuştur. Bu dönemde özellikle adaleti en iyi karma yönetimin sağlayacağı ifade edilmiş ve mevcut siyasi yapılar arasında en iyisinin karma yönetim olacağı ifade edilmiştir⁵⁰. Kuşkusuz burada da bir Roma etkisinden söz etmek mümkündür. Ancak Stoa düşüncesine esas damgasını vuracak olan kozmopolis düşüncesi bu dönemin sonuna doğru ortaya çıkacaktır. Çünkü bu dönemde kozmopolis düşüncesi Roma dünyasında doğrudan politik bir boyut kazanmıştır⁵¹. Orta Stoa dönemi düşünürlerinden Panaetius'un takip eden Cicero, Roma yönetiminde Stoacı ilkeleri uygulamak-

⁴⁶ DEVINE, Francis Edward, "Stoicism on the Best Regime", *Journal of the History of Ideas*, C. 31, S. 3, 1970, s. 323-336, s. 324.

⁴⁷ BERLIN, s. 308.

⁴⁸ WILDBERGER Julia, *The Stoics and the State : Theory - Practice - Context*, Nomos, Baden-Baden, 2018, s. 17.

⁴⁹ NUSSBAUM, Martha C., "Kant and Stoic Cosmopolitanism", *The Journal of Political Philosophy*, C. 5, S. 1, 1997, s. 1-25, s. 6.

⁵⁰ DEVINE, s. 330-32.

⁵¹ NUSSBAUM, s. 6.

tadır. Seneca, Nero döneminde imparatorun naibi olarak görev yapan Stoacı bir filozof ve nihayet Roma Stoasının önemli isimlerinden Marcus Aurelius Roma İmparatorudur. Dolayısıyla Roma dönemindeki Stoacılık, önceki dönemlerin aksine politik düzeyi artmış bir düşünce okulu haline gelmiştir⁵². Bu dönemde ideal yönetim biçimi olarak monarşi ön plana çıkmaktadır. Özellikle Seneca ve Marcus Aurelius gibi düşünürler, monarşinin bu dönemin yönetim biçimi olarak kabul edilmesinde etkili olmuşlardır. Çünkü onlara göre monarşi hem doğanın hem de tanrıların yönetimine uygun bir sistemdir⁵³.

Stoacıların doğa ve ahlak felsefesine ilişkin görüşlerinin geliştirilmesi, siyaset felsefesi bakımından önemli tespitlerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Bu bağlamda insanlık kavramı ve onun devamında insanların ortak doğasından kaynaklanan ihtiyaçlarını karşılayacak tek bir evrensel yasa, doğal hukuk ve doğal hukuk üzerine kurulmuş bir dünya devleti/evrensel devlet (kozmpolis) kavramı ortaya çıkmıştır⁵⁴. Bu kavramlar Zenon'dan başlayarak neredeyse tüm Stoacı düşünürlerde mevcuttur⁵⁵. Stoacı düşünce kader, doğa ve logosun özdeşliğini kozmpolisin anayasası olarak görmektedir. Çünkü yüce bir güç her şeyi düzenlediğinde o gücün iradesi yasa haline gelmektedir. Bu yüzden kozmostaki her şeyi ilahî yasa belirlemektedir⁵⁶. Cicero da bu görüşlere paralel olarak Roma ve Atina örneklerinden yola çıkarak gelecekte bütün halklar ve bütün zamanlar için geçerli olan ezeli-ebedi ve değişmez tek bir yasa olacağını ifade etmektedir⁵⁷.

Stoacıların devletinin yasa koyucusunun kim olacağı sorusu da Stoacı düşünce içinde önemli bir sorudur. İlk olarak akla Tanrı'nın yasa koyucu olması gerektiği fikri gelse de bilge insanlar Tanrı'nın ve Logos'un dilini en iyi bilenler olacağı için yasa koyucu olmaları olağandır⁵⁸. Laertios, Stoacılar için en iyi yönetim biçiminin, demokrasi, krallık ve aristokrasinin karışımından oluşan karma yönetim olduğunu ifade etmektedir⁵⁹. Ancak Stoacıların metafizik ve ahlak felsefeleri incelendiğinde Platon'un bilge-kral tasarımına daha yakın bir

⁵² NUSSBAUM, s. 6.

⁵³ DEVINE, s. 332.

⁵⁴ ARSLAN, s. 416.

⁵⁵ ARSLAN, s. 416.

⁵⁶ WILDBERGER, s. 67.

⁵⁷ CİCERO, *Devlet Üzerine*, s. 202.

⁵⁸ ARSLAN, s. 418.

⁵⁹ LAERTİOS, s. 346.

düzen idealine yakın oldukları da görülmektedir⁶⁰. Cicero ise bu noktada bilgelikğin yönetimde olmasından yana tavır alırken bunu tek bir kişiyle sınırlamaz. Onun tercihi en iyilerin yönetimde olmasıdır, çünkü yönetim için onlardan daha iyisi bulunamaz⁶¹. Ancak belirtmek gerekir ki Cicero, *De Republica*'da doğaya uygun olan gerçek yasayı değiştirmenin günah olduğunu ve ne Senato ne de halk tarafından bu yasanın bir parçasının bile değiştirilmesinin mümkün olduğunu savunmaktadır⁶². Bu yasa tanımını bizi doğal hukuk düşüncesine götürmektedir.

C. Doğal Hukuk

Stoacılar, doğal olmayan veya yapay ve sözleşmesel olan diğer yasalara zıt olarak doğal olan bir yasa öne sürmemişlerdir. Onlara göre doğru veya yanlış, adil veya adaletsiz olan şey doğası gereği öyledir ve yasa aslında doğanın söylediği şeydir⁶³. Stoacılar için yasa, zihin, doğa ve ilahi takdir aslında Tanrı'dır⁶⁴. Stoacı düşünceye genel olarak bakıldığında doğal hukuk teorisinin doğa yasalarına göre yaşama ilkesinin bir uzantısı olduğu kabul edilir. Ayrıca doğal hukuk yasaların öngördüğü davranışların ahlaki değeriyle ilgili düşüncelerle temellendirilir. Bu yüzden de doğal hukuk logostan ve insanın rasyonel doğasından kaynaklanmaktadır⁶⁵.

Stoacılar Platon'un bilge-kral tasarımına yaklaşmakla birlikte sınıflı bir toplum öngörece kadar ileri gitmezler⁶⁶. Stoacılar bakıldığında köleden imparatora kadar çok çeşitli sosyal statülerden geldikleri görülmektedir. Buna rağmen köleliğe karşı çıkmışlardır. Yaşadıkları siyasal ortamlara bakıldığında da son derece dar görüşlü bir politik ortamda var olmalarına rağmen evrensel kurallar ve ahlaki normal için mücadele ettikleri görülmektedir⁶⁷. Aksi halde seçkinler ve sıradan insanlar arasındaki statü farklarının kabulü gerekir. Oysa Stoacılar insanların doğaları bakımından ortaklığına ve eşitliğine vurgu yapmaktadırlar. Bütün insanların evrensel akıldan pay almaları bu düşüncenin bir yansı-

⁶⁰ ARSLAN, s. 418.

⁶¹ CİCERO, *Devlet Üzerine*, s. 209.

⁶² CİCERO, *Devlet Üzerine*, s. 202.

⁶³ WILDBERGER, s. 72.

⁶⁴ WILDBERGER, s. 73.

⁶⁵ VALDEZ, Juan, "Stoic Philosophy: Its Origins and Influence", *Journal of Social Philosophy Research*, S. 4, 2014, s. 56-68, s. 68.

⁶⁶ ARSLAN, s. 418.

⁶⁷ BECKER, Lawrence C., *A New Stoicism*, Princeton University Press, Princeton, 2017, s. 47.

masıdır. Ancak bu ortaklık mutlak bir eşitlik olarak kabul edilmez⁶⁸. Stoacılığın kurucusu Zenon da insanları iki sınıfa ayırmıştır. Bunlar ilahi akla göre yaşayanlar ve yaşamayanlar olarak ayrılır ve ilk sınıfa bilge, ikincisine de akılsız ya da bilge olmayan adı verilir. Bu iki sınıfın dışında Stoacı filozofların eserlerinde birkaç kez sözü edilen, henüz erdemli olmayan ama erdeme doğru ilerleyen bireylerin oluşturduğu büyük grup olan üçüncü bir sınıf daha vardır⁶⁹. Dolayısıyla Stoacılar da bilge insan geri kalanlar arasında kategorik bir ayrım yaparlar ancak kadın-erkek, Atinalı-barbar, özgür insan-köle gibi ayrımları değerli ve önemli bulmazlar⁷⁰. Bu durum Seneca'nın düşüncelerinde de dayanak bulmaktadır. Seneca, kölelerinden de ortak adaletten yararlanacaklarını, yalnızca bedenlerinin sahiplerinin mülkiyetinde olduğunu ifade ederken kalplerinin kendilerine ait oldukları belirtmektedir. Stoacı düşünür Hekaton da benzer şekilde insanın bedeninin köle olsa da zihninin özgür kalabileceğini ifade etmektedir⁷¹. Bu görüşler Stoacı evrensel hümanizmi ortaya koymakla birlikte sonrasında Hıristiyanlığın başarı göstermesine de kapı aralayan bir görüş olacaktır⁷².

Zenon aile kavramına da karşıdır. Ona göre tüm çocuklar bu devletin sakinlerinin ortak çocukları olmalıdır ve tüm insanlar ayrı şehirlerde değil, birlikte yaşamalıdır. İnsanlar, kendi yasalarına sahip küçük şehirlerde değil, doğal hukuk altında tek bir evrensel devlette yaşamalıdır⁷³. Zenon bu durumu bir hayat ve bir dünya olduğu ve insanların tıpkı birlikte otlayan ve ortak bir meradan (*nomos/pasture*) beslenen bir sürü gibi olması gerektiği benzetmesiyle ifade etmektedir⁷⁴. Önemle belirtmek gerekir ki Zenon'un bu benzetmede kullandığı *nomos/pasture* kelimesi aynı zamanda hukuk anlamına da gelmektedir⁷⁵. Dolayısıyla kastedilen ortak bir çevrede aynı yasayı paylaşan bir sürüdür. Zenon'a göre hayati ihtiyaçların karşılanması ile toplumsal olarak bir araya gelmeye yatkın insanlar arasında bir bağlantı vardır ve bu topluluk her bireyin geçimini sağlayacağı kozmosu ifade etmektedir⁷⁶. Burada kastedilenin tam olarak bir

⁶⁸ ARSLAN, s. 418.

⁶⁹ REESOR, Margaret E., **The Political Theory of the Old and Middle Stoa**, J. J. Augustin, New York, 1954, s. 10.

⁷⁰ ARSLAN, s. 418.

⁷¹ REESOR, s. 36.

⁷² ARSLAN, s. 419.

⁷³ REESOR, s. 10.

⁷⁴ BERLIN, s. 308.

⁷⁵ BERLIN, s. 308.

⁷⁶ WILDBERGER, s. 77.

devlet ya da polis olduğu belirgin değildir ancak belirgin olan bu siyasal yapının ortak bir yasa çerçevesinde orada yaşayan herkesin meskeni olduğudur. Dolayısıyla Zenon tarafından formüle edilmemiş olsa da onun tarif ettiği kozmos, yasayla yönetilen bir halkı ve onların ortak meskenini ifade etmektedir⁷⁷.

Doğal hukuk düşüncesinin köklerinin Cicero'ya dayandığı da kabul edilmektedir. Cicero özellikle *De Legibus* ve *De Republica* eserlerinde devletin yönetiminde doğal hukukun öneminden bahsetmektedir⁷⁸. Cicero, yasayı tanımlarken logos kavramının akılla donatılmış bir zihni ifade ettiğini, yasanın da doğru akıl yürütmeye ortaya çıkan ve yapılacak olan ve olmayan şeyleri tespit etmek olduğunu ifade etmektedir⁷⁹.

Doğal hukuk düşüncesinin günümüzdeki halini alması özellikle 16. Yüzyıldan başlayarak Stoacı düşüncenin tekrar canlanmasıyla mümkün olmuştur⁸⁰. Stoacılar, doğal hak ile topluluk hakkını birbirinden ayırmış ve doğal yasayı, bütün genel bilginin temelinde bulunan ilk ilkelerden türetmiştir. Doğaya göre bütün insanlar eşittir. Marcus Aurelius da bu düşüncüyü takip ederek kendi devlet tasarımında herkes için aynı yasaların olduğu, herkesin eşit haklar ve konuşma özgürlüğüne sahip olduğu bir yönetimden bahsetmektedir⁸¹. Stoacı öğretinin bu boyutu 17. Yüzyılda Hıristiyanlık tarafından da kabul görmüş ve despotluğa karşı mücadele sayesinde pratik bir güç kazanmıştır⁸².

Kişi yalnızca kendine baktığında, bazı kuralların doğa tarafından kalbine kazındığını, diğerlerinin ise sadece insan icadı olduğunu, geçici ve mantıksız amaçlara yöneldiğini görecektir. Stoacılık daha sonradan bu anti-politik tutumunu terk eden ve Roma İmparatorluğu'nun kullanımına kendini uyarlayan bir düşünce ekolüne dönüşecektir⁸³. Bu dönüşümde özellikle Stoacı düşüncenin tüm insanlığı kapsamına alan doğal hukuk öğretisi ve sade bir yaşamı salık veren erdem anlayışı etkili olmuştur⁸⁴. Stoacı devlet anlayışında kurumlar, hukukun kendisinin ayrı olarak marjinal ve belirsiz bir role sahiptir. Örneğin Max We-

⁷⁷ WILDBERGER, s. 77.

⁷⁸ VALDEZ, s. 68.

⁷⁹ WILDBERGER, s. 73.

⁸⁰ RUSSELL, s. 423.

⁸¹ RUSSELL, s. 423.

⁸² RUSSELL, s. 423.

⁸³ BERLIN, s. 309.

⁸⁴ SAÇ, Selman, "Yazgı ile Özgürlük Arasında Antik Bir Gelenek: Stoacılık", *Mukaddime*, C. 14, S. 1, 2023, s. 48-72, s. 66.

ber'in bahsettiği şiddet tekeli ya da Bon Jessop'un bahsettiği kurumsal güç gibi unsurlar Erken Stoacı döneme yabancı kavramlardır⁸⁵.

Doğal hukuk ile yasanın özdeş olması konusu Stoacı düşüncenin farklı yönlerinden biridir. Onlara göre evrensel devlet doğal yasa tarafından yönetilir ve insanlar bu yasayı gözlemleyerek yönetime katılırlar. Herkes bunu yapabildiği ölçüde doğal yasa altında eşitlenmiş olur⁸⁶. Bu doğal yasa aynı zamanda ahlaki yasadır ve doğaya göre yaşamının bir uzantısıdır. Khryssippos bu yüzden yasanın doğru ve yanlışın standardı olduğu öne sürer. Bu standardı keşfedebilen bilgiler sayesinde de doğal yasa, bilgiler tarafından izlenen ve onlar tarafından belirlenen bir yönergeler kümesi olarak karşımıza çıkar⁸⁷.

D. Evrensel Devlet (Kozmopolis)

Stoacıların devlet teorisi bağlamındaki en bilinen katkısı şüphesiz kozmopolis düşüncesidir. Bununla birlikte gözden kaçan noktalardan birisi de Stoacıların bu ideali belirli bir denge mekanizması üzerine kurduğudur. Özellikle ABD Anayasasının temel karakteristiği olan denge ve denetim sistemine ilişkin argümanların çoğunun kökeni böyle bir hükümet biçiminin savunulmasından kaynaklanmaktadır⁸⁸. Birbirinden oldukça farklı olan kozmopolis ve denge-denetim mekanizmalarına sahip bir hükümet biçimi düşünceleri yıllardır Stoacı düşünce içinde varlığını sürdürmektedir⁸⁹.

Stoacı felsefenin temelinde yer alan kozmopolis kavramı toplumsal ve siyasi bir kullanıma sahiptir. Bilge kişi yalnızca doğduğu ülkenin değil, dünyanın da yurttaşıdır. Stoacıların bilge kişiye yüklediği bu anlam, onları Kiniklerden ayırmaktadır⁹⁰. Stoa düşüncesinin belirlediği yerler olan Atina ve Roma'nın yabancı etkileşimine açık yerler olduğunu belirtmek gerekir. Eski Stoacıların da genellikle bu coğrafyaların dışından geldiği görülmektedir⁹¹. Kuşkusuz bu durum Stoacı düşüncenin evrensellik düşüncesinin bir sebebi olarak okunabilir.

Stoacı "bir kovandaki arılar topluluğuna yararlı olmayanın, arıya da yararlı olmayacağını" bilen kişi olarak tanımlanmaktadır⁹². Bu yüzden evrensel yasa

⁸⁵ WILDBERGER, s. 16.

⁸⁶ ROGERS, Tristan J., "Stoicism", içinde, **Research Handbook on the History of Political Thought**, Edward Elgar, Cheltenham, 2024, s. 99-109, s. 104.

⁸⁷ ROGERS, s. 104.

⁸⁸ DEVINE, s. 323.

⁸⁹ DEVINE, s. 323.

⁹⁰ BRUN, s. 107.

⁹¹ BRUN, s. 107.

⁹² BRUN, s. 108.

hem doğada hem de sitelerde hüküm sürmektedir. Bu düşünce, içinde bulunan siteleri ve farklı yasalara sahip olan yabancıları dışlayan bir devlet düzenine karşı çıkarak, bütün insanları Zeus'un devletinin eş yurttaşları ve adeta bir çoban tarafından yönetilen bir sürü gibi, ortak bir yasada birleşmiş şekilde yaşamaları gerekir⁹³. Bu durum dünya yurttaşlığı kavramını gündeme getirmektedir. Bonnard'a göre ise Zenon'un dünya yurttaşlığı kavramının ardında İskender'in eylemleri yatmaktadır. Plutarkhos'a göre Zenon'un bu düşünceyi İskender'in yaptıklarına bakarak kurması çok olasıdır⁹⁴. Çünkü İskender'in yapmış olduğu fetihler Mısır'a, İran'a ve Hindistan'a kadar dayanmış ve Çin'in yolunu açmıştır. Ardından Zenon, insanların birliği düşüncesini ortaya atmıştır. Bonnard'a göre bunun devamı Aziz Pavlus'un Hıristiyanların kardeş olduğu düşüncesidir. Son olarak Fransız Devrimi'nin kardeşlik (fraternité) ilkesi de bu düşünce serüveninin devamı olarak okunabilir. Çünkü İskender en temelde, uygarlığın herkese sunulmadığı halde kalıcı olamayacağını ifade etmektedir⁹⁵.

Berlin'in ifade ettiğine göre Zenon'un bir dünya devletini savunduğu iddiası Plutarkhos'un metninin yanlış yorumlanmasının bir sonucudur. Aslında Zenon devlet kavramına ilgi duymamakta ve bilgeliğin ideal devlette değil, bilge insanlarla dolu bir dünyada edinileceğine inanmaktadır⁹⁶. Toplum, insanın kendine yetmesinin önünde engel olsa da toplumdan tamamen kaçmak mümkün değildir. Erdemli kişi kamusal yaşamın çalkantılarını umursamamay, kendi içine yönelmeyi ve önemsiz olan kamusal şeyleri görmezden gelmeyi öğrenmelidir⁹⁷. Hatta bu görüşün daha ileri götürülmüş halinde kişinin kurtuluşu kamusal ihtiyaçlara da üstün gelmektedir. Kişinin yapabileceği en ölümcül hata, kurtuluşunu kamusal ihtiyaçlara feda etmektir⁹⁸. Dolayısıyla Stoacı kozmopolis düşüncesi devleti değil, bireyi önceleyen bir boyuta sahiptir.

III. STOACILIĞIN ETKİLERİ

Stoacı düşüncenin Helenistik dönemde ve Roma İmparatorluğunda sahip olduğu geniş etki Hıristiyanlığın yükselişiyle birlikte kaybolmuştur. Ancak sonraki dönemlerde düşünürler üzerinde Stoacı düşüncesinin etkisi devam etmiştir.

⁹³ BRUN, s. 108.

⁹⁴ BONNARD, André, *Antik Yunan Uygarlığı Cilt 3: Euripides'ten İskenderiye'ye*, Çev: Kerem KURTGÖZÜ, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2004, s. 193.

⁹⁵ BONNARD, s. 196-97.

⁹⁶ BERLIN, s. 309.

⁹⁷ BERLIN, s. 310.

⁹⁸ BERLIN, s. 310.

Özellikle Batı siyasal düşüncesinde Dante ve Immanuel Kant gibi düşünürlerin yapıtlarında Stoa düşüncesinin izlerini bulmak mümkündür.

Dante, “*Monarşi*”⁹⁹ adlı eserinde barışın sağlanmasının ancak evrensel bir monarşiyle mümkün olacağını ve bu evrensel monarşinin de Roma İmparatorluğu olduğunu savunmuştur. Kuşkusuz Dante’nin bu düşüncesi Stoa düşüncesiyle benzerlik taşısa da farklılaşan yönleri daha fazladır. Çünkü Dante evrensel ya da doğal yasalara vurgu yapmamakta, Roma devletinin evrensel monarşi olarak dünyada çok başlılığı engelleyeceğine vurgu yapmaktadır. Bu yüzden Kant’ın dünya devleti düşüncesinde Stoa düşüncesine daha yakın bir noktada durduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kant’ın pratik felsefesinde özellikle etik, Tanrı’nın varlığı ve ruhun ölümsüzlüğü temaları Stoacı düşünceyle benzerlik taşımaktadır¹⁰⁰. Buna kozmopolis düşüncesi de eklenebilir. Özellikle “*Ebedi Barış Üzerine Deneme*”¹⁰¹ isimli eseri bu konudaki görüşlerini ele aldığı eserdir. Bu eserde Kant, kozmopolis kavramını da sıkça kullanmaktadır. Kant’ın kavrama yaklaşımı Antik Yunan ve Roma Stoacılığından izler taşır ve Kant Stoacı fikirleri ayrıntıya girmeden inceleme konusu yaparak kendi fikirlerini geliştirmiştir¹⁰².

Sosyal sözleşmeci düşünürlerden John Locke da bir Stoacı olmamasına rağmen doğal hukuk konusunda Stoacı düşünürlerin öncü rolünden bahsetmektedir. Locke, doğa yasasının kaynağının Tanrı’nın aşkın gücü olduğunu ancak felsefi bir yasa olarak doğa yasasının temellenmesinde Stoacı filozofların en aktif ve yetenekli filozoflar olduğunu kabul etmiştir¹⁰³. Stoacı düşünce, düşünürler üzerindeki bu etkilerinin yanı sıra özellikle küreselleşme ve evrensel insan hakları anlayışıyla günümüzde hala etkisini sürdürmektedir. Özellikle insani değerlere biçtiği evrensel anlam ve insanların farklı devletlerin yurttaşı olmasının aralarında bir fark yaratmadığını savunması, Stoacı düşüncenin görüşlerini evrensel insan hakları ve küreselleşme düşüncelerine yaklaştırmaktadır¹⁰⁴.

⁹⁹ DANTE, *Monarşi*, Çev: Begüm YİĞİT, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2017.

¹⁰⁰ VALDEZ, s. 69.

¹⁰¹ KANT, Immanuel, *Ebedi Barış Üzerine Deneme*, Çev: Yavuz ABADAN/Seha L. MERAY, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1960.

¹⁰² NUSSBAUM, s. 4.

¹⁰³ NUOVO, Victor, “Aspects of Stoicism in Locke’s Philosophy”, içinde, *Studies on Locke: Sources, Contemporaries, and Legacy*, Ed. Sarah HUTTON/Paul SCHUURMAN, Springer, Dordrecht, 2008, s. 1-26, s. 15.

¹⁰⁴ BULUT, Nihat, “Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu mu?”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 52, S. 2, 2003, s. 173-197, s. 181.

Stoacı düşünce insanın bir devletin yurttaşı olmasından öte bir yasal düzene bağlı olduğunu, bu düzenin de insan doğasından kaynaklandığını savunmaktadır. Dolayısıyla insan doğasından türetilen bütün görevler, haklar ve adalete dair ilkeler tüm insanlığı kuşatmaktadır. Bu gerçeğin kabulü kozmopolis düşüncesi için de sağlam bir temel oluşturmaktadır. Böylelikle doğal hukuk ile küresel yönetim ya da dünya yurttaşlığı arasında bir paralellik kurulabilmektedir¹⁰⁵. Ayrıca doğal hukuk düşüncesi yakın tarihli siyasi gelişmelerin sonucunda da talep edilen bir kavram olmuştur. Özellikle insanlığa karşı suçların adalet önünde yargılanması talebi ya da İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, yirminci yüzyılın doğal yasası olarak görülmektedir¹⁰⁶. Dolayısıyla doğal hukuk düşüncesi aslında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi başta olmak üzere normatif bir temele de sahip olmuştur. Düşünce tarihi açısından bakıldığında ise Marcus Aurelius'tan Nürnberg Mahkemesi'ne kadar etkili olmuş bir düşünce ortaya çıkmıştır. Ayrıca devletlerin hukuka olan saygılarına duyulan güvensizlik de evrensel etik ve adalet düşüncelerini ayakta tutmaktadır. Ancak bunun için kapsayıcı bir siyasi yapıya ihtiyaç vardır¹⁰⁷. Bunun anlamı Stoacı düşüncenin özellikle kozmopolis düşüncesi bağlamında yapmış olduğu tespitlerin işaret ettiği dünya devletinin despotik bir devlet olması değildir. Çünkü Stoacı düşünce tek bir dünya devletini siyasi birliğin sağlanması ya da dünya üzerindeki kargaşanın sona ermesi için gerekli bir şart olarak öne sürmemektedir. Bu devlet, insan doğasına ve insan aklıyla erişilen doğal yasalara alan açtığı müddetçe meşruluğunu muhafaza etmektedir. Dolayısıyla küresel bir dünya devletine yönelen her düşünce Stoacı düşüncenin bir yansıması olarak kabul edilmemelidir. Stoacı düşüncede önemli olan doğal yasaların egemenliği etrafında şekillenen bir siyasi birliktir.

SONUÇ

Stoacı düşünce Antik Yunan düşüncesinde önemli bir dönüşümü temsil etmektedir. Özellikle Makedon hakimiyetinin ardından ortaya çıkan bu okul, sitenin öncelendiği anlayışın yıkılmasının ardından bireye yönelen bir düşünce ekolüdür. Bu bağlamda Stoacılık insanlar arasındaki birliği sitenin dışındaki siyasi bağlarla açıklayan ve insanlar arasındaki statü farklarına değil de ortak noktalara odaklanan bir anlayışı temsil etmektedir. Kendi içinde dönemlere

¹⁰⁵ HEATER, Derek, **World Citizenship and Government**, Palgrave Macmillan, London, 1996, s. 204.

¹⁰⁶ WATSON, Gerard, "The Natural Law and Stoicism", içinde, **Problems in Stoicism**, Ed. A. A. Long, The Athlone Press, London, 1971, s. 216-238, s. 216.

¹⁰⁷ HEATER, s. 204.

ayrılan Stoa düşüncesinde ilk dönem genellikle doğa yasalarının keşfi ve ona uygun bir yaşam etrafında şekillenmiştir. Orta Stoa dönemi ise daha çok pratik felsefeyle ilgilenmektedir. Stoacı düşüncenin son dönemi ise Roma İmparatorluğu dönemine denk düştüğü için Roma Stoası olarak adlandırılmıştır. Stoacı düşüncenin önemli katkılarından biri olan kozmopolis düşüncesi Roma'nın evrensellik iddialarının felsefi bir dayanağı olarak görülmüş ve Roma devleti tarafından benimsenmiştir. Oysa yukarıda açıklandığı gibi Stoacıların kozmopolis düşüncesi bir hakimiyet iddiasından ziyade, ortak bir alan bulunması çabasıdır. Çünkü bu düşünce dünya üzerinde var olan bir devletin her şeyi düzenlemesi anlamına gelmemektedir. Doğa yasaları zaten ortaya konmuş yasalardır, bunun için ayrı bir yasa yapan siyasi organizasyonlara ihtiyaç yoktur. Dolayısıyla aklını kullanan herkes doğa yasalarını keşfetme ve buna uygun yaşama imkanına sahiptir. Bu görüş hem siyasi iktidarın sınırlı yapısını hem de insanlar arasındaki statü ayrımlarının doğal olmadığını ortaya koymaktadır. Böylelikle akıl sahibi insanlar hiçbir aracıya ihtiyaç duymadan, hiçbir siyasi otoritenin baskısı olmaksızın bir arada yaşayabileceklerdir. Kuşkusuz bu baskı imkanlarına sahip olmayan bir devleti, mutlak bir iktidar olarak kabul etmek zordur. Dolayısıyla Stoacı düşünce bize iktidarın sınırları bağlamında önemli tespitlere götürmektedir. Ayrıca Stoacı düşüncenin savunmuş olduğu insanlar arasındaki statü farklarının yapay olduğu düşüncesi de insan haklarının evrenselliği tezini güçlendiren bir anlama sahiptir. Stoacı düşünürlere bakıldığında toplumun her kademesinden düşünürlere rastlanmaktadır. Bazı Stoacı düşünürlere köle, bazıları ise imparatorudur. Hepsini birleştiren ortak payda, evrensel akıldan (logos) pay almış olmaları ve akılla doğa yasalarına erişmeleridir. Bu durum Stoacı düşünceyle doğal hukuk ve evrensel insan hakları arasında bir köprü kurmamızı sağlamaktadır. Çünkü özellikle İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi özelinde bakıldığında bu belgede sayılan hakların doğal hukuk temelli olduğu kabul edilmektedir. Stoacılar için ise bunların kaynağı insan aklına kazınmış olan evrensel doğa yasalarıdır.

Hakem Değerlendirmesi : Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması : Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek : Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review : *Externally peer-reviewed.*

Conflict of Interest : *The author has no conflict of interest to declare.*

Grant Support : *The author declared that this study has received no financial support.*

KAYNAKÇA

- AKAD, Mehmet/DİNÇKOL, Bihterin/BULUT, Nihat, **Genel Kamu Hukuku**, 19. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2023.
- ARSLAN, Ahmet, **İlkçağ Felsefe Tarihi 4: Helenistik Dönem Felsefesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.
- BECKER, Lawrence C., **A New Stoicism**, Princeton University Press, Princeton, 2017.
- BERLIN, Isaiah, **Liberty**, Ed. Henry HARDY, Oxford University Press, Oxford, 2002.
- BONNARD, André, **Antik Yunan Uygarlığı Cilt 3: Euripides'ten İskenderiye'ye**, Çev: Kerem KURTGÖZÜ, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2004.
- BRUN, Jean, **Stoa Felsefesi**, Çev: Medar ATICI, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- BULUT, Nihat, "Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu mu?", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 52, S. 2, 2003, s. 173-197.
- CİCERO, **Devlet Üzerine**, Çev. Cengiz C. ÇEVİK, İthaki Yayınları, İstanbul, 2014.
- . **Yasalar Üzerine**, Çev. Cengiz C. ÇEVİK, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.
- COLISH, Marcia L., **The Stoic Tradition From Antiquity to the Early Middle Ages**, E. J. Brill, Leiden, 1990.
- ÇELİKKOL, Suat, "Stoa Felsefesinin Temel Görüşleri Üzerine Bir İnceleme", **Bilim-name**, S. 37, 2019, s. 1225-1245.
- DANTE, **Monarşi**, Çev: Begüm YİĞİT, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- DEVINE, Francis Edward, "Stoicism on the Best Regime", **Journal of the History of Ideas**, C. 31, S. 3, 1970, s. 323-336.
- FOLSCHEID, Dominique, **Les Grandes Philosophies**, Presses Universitaires de France, Paris, 2011.
- HEATER, Derek, **World Citizenship and Government**, Palgrave Macmillan, London, 1996.
- KANT, Immanuel, **Ebedi Barış Üzerine Deneme**, Çev: Yavuz ABADAN/Seha L. MERAY, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1960.

- LAERTİOS, Diogenes, **Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri**, Çev: Candan ŞENTUNA, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.
- NUOVO, Victor, “Aspects of Stoicism in Locke’s Philosophy”, içinde, **Studies on Locke: Sources, Contemporaries, and Legacy**, Ed. Sarah HUTTON/Paul SCHURMAN, Springer, Dordrecht, 2008, s. 1-26.
- NUSSBAUM, Martha C., “Kant and Stoic Cosmopolitanism”, **The Journal of Political Philosophy**, C. 5, S. 1, 1997, s. 1-25.
- REESOR, Margaret E., **The Political Theory of the Old and Middle Stoa**, J. J. Augustin, New York, 1954.
- ROGERS, Tristan J., “Stoicism”, içinde, **Research Handbook on the History of Political Thought**, Edward Elgar, Cheltenham, 2024, s. 99-109.
- RUSSELL, Bertrand, **Batı Felsefesi Tarihi 3**, Çev. Muammer SENCER, Say Yayınları, İstanbul, 2004.
- SAC, Selman, “Yazgı ile Özgürlük Arasında Antik Bir Gelenek: Stoacılık”, **Mukaddime**, C. 14, S. 1, 2023, s. 48-72.
- UYGUN, Oktay, **Devlet Teorisi**, 1. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2014.
- VALDEZ, Juan, “Stoic Philosophy: Its Origins and Influence”, **Journal of Social Philosophy Research**, S. 4, 2014, s. 56-68.
- WATSON, Gerard, “The Natural Law and Stoicism”, içinde, **Problems in Stoicism**, Ed. A. A. Long, The Athlone Press, London, 1971, s. 216-238.
- WATSON, Peter, **Fikirler Tarihi: Ateşten Freud’a**, Çev: Kemal ATAKAY, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.
- WILDBERGER Julia, **The Stoics and the State : Theory - Practice - Context**, Nomos, Baden-Baden, 2018.